

فهرست

سر سخن

آسیب‌شناسی مقاله‌نویسی، چاپ، تجدید چاپ، نشر و توزیع کتاب (۲۵)..... ۳-۴

جستار

حکم آستانه شیخ ابواسحاق کازرونی (۸۲۶ق) / عمادالدین شیخ‌الحکامی ۵-۹

کریم خراسان کیست؟ / سید علی میرافضلی ۱۰-۱۱

زندگی نامه منظوم عبدالقادر مراغی به قلم خودش؛ معرفی یک سند، همراه با یادداشتی مقدماتی /

علی فردوسی ۱۲-۱۷

گزارش برگدال از کشف و استرداد نسخه‌های خطی مسروقه کتابخانه سلطنتی / محمدصادق

میرزا ابوالقاسمی ۱۸-۲۲

کهن‌ترین نمونه‌های شناخته‌شده کاغذ ابری / علی صفری آققلعه ۲۳-۳۶

حذف حرف عطف و یکی از ساخت‌های نامأنوس دستوری در شعر کهن / مسعود راستی‌پور ۳۷-۴۱

شاهنامه فردوسی در بافت عصر غزنوی / آ.سی. اس. بیگاک؛ ترجمه: حمیدرضا حکیمی ۴۲-۵۶

فارسی یهودی کهن در میانه فارسی میانه و فارسی دری کهن؛ بازآزمایی یک فرضیه مشهور / لودویگ پاول؛

ترجمه: ستایش دشتی ۵۷-۶۳

کاتب نسبت خرقه شاه‌نعمت‌الله ولی در المشیخه‌خاندان حتمی یزدی / محمدرضا ابوبی مهریزی ۶۴-۶۸

برگی از تاریخ (۲)؛ معرفی نامه‌ای از حسنعلی خان گروسی (امیرنظام) / محمدجواد جدی ۶۹-۷۱

پرده ماده یا پرده یاده؟ / یاسر دالوند ۷۲-۷۳

ثبت کتیبه‌های حکومتی فرهاد میرزا معتمدالدوله در ولایت کردستان / جواد ددهجانی ۷۴-۷۹

تیتی و میتی / ایمان منسوب بصری، حسن زیاری ۸۰

چهارپاره / علی صفری آققلعه ۸۱-۹۴

طاق گزا؛ جای‌نامی در خسرو و شیرین نظامی / علی کریم‌زاده ۹۵-۹۶

نقد و بررسی

بررسی انتقادی تصحیح کفایة الطب حبیبش تغلیسی / عرفان‌جوینة بهروز ۹۷-۱۱۷

چند انتقاد واجب از فصل دوم کتاب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی / سیداحمدرضا قائم‌مقامی ۱۱۸-۱۲۲

باز چاپ پرتوستان یا مصداقی برای خورشید به گل اندودن / محمدابراهیم ایرج‌پور ۱۲۳-۱۳۳

نگاهی دوباره به تصحیح خلاصه‌الاشعار و زیده‌الافکار (بخش شیراز و نواحی آن) / مرتضی موسوی ۱۳۴-۱۴۱

ملاحظات در فهرس جدید کتابخانه ملی ایران / مصطفی درابنی ۱۴۲-۱۵۳

توضیحاتی درباره دیوان منوچهری به تصحیح سعید شیری و بازنگری در تصحیح برخی ابیات

منوچهری / راهبه آبادیان ۱۵۴-۱۶۶

چاپی نه در خور متن از متنی نه در خور چاپ! / علی شاپوران ۱۶۷-۱۷۴

از کشفیات در اشعار کسایی تا سرقات از یافته‌های ریاحی! / محسن شریفی ضحی ۱۷۵-۱۸۰

تکمله‌ای بر مقاله «کهن‌ترین مکتوب تاریخ‌دار فارسی» / سلمان ساکت ۱۸۱-۱۸۲

تصحیح و بازخوانی عباراتی از جواهرنامه نظامی / اکبر حیدریان ۱۸۳-۱۸۶

فهرست نسخ خطی فارسی کتابخانه و مرکز اطلاعات آکادمی علوم مجارستان / مزده محمدی ۱۸۷-۱۹۰

پژوهش‌هایی در باب تحقیق

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۳) / سیداحمدرضا قائم‌مقامی ۱۹۱-۱۹۸

ایران در متون و منابع عثمانی (۱۷)

زندگی و آثار خورشیدپاشا / نصرالله صالحی ۱۹۹-۲۰۱

درباره نوشته‌های شمشین

درباره «ولادت خواجه به روایت خواجه» / لیلی وهرام ۲۰۲-۲۰۷

۷۸ - ۷۹

فصلنامه تخصصی اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی دوره سوم، سال دوم، شماره یکم و دوم بهار - تابستان ۱۳۹۶ [انتشار: زمستان ۱۳۹۷]

صاحب امتیاز:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ

نقره‌آبی

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
gozash@mirasmaktoob.ir

بها: ۱۵۰,۰۰۰ ریال

روی جلد: انجامه دستنویسی از ترجیع‌بند جامی (نسخه W651 موزه هنری والترز، نستعلیق ممتاز محمدزمان التبریزی، مورخ ۹۹۸ هجری)

تصویر خط بسمله

از نسخه کتابخانه John Rylands

در نوشته حاضر تلاش می‌کنیم تا با استناد به دو روایت از داستان شیرین و فرهاد، اطلاعات تازه‌ای درباره این بنا ارائه دهیم.

روایت اول: منظومه کردی شیرین و فرهاد

این منظومه یکی از آثار سرزبانی و «فولکلوریک» کردی است و مانند دیگر آثار شفاهی سراینده و تاریخ سرایش آن به درستی مشخص نیست. باری، این منظومه توسط مام احمد لطفی، از راویان مشهور کرد، روایت شده و قادر فتاح قاضی آن را گردآوری، تدوین و ترجمه کرده است.

یکی از شخصیت‌های فرعی منظومه «گرا» (gira)، در زبان کردی گه‌را) است. او ساکن افغانستان است و صاحب اختیار و قدرت. سال‌ها پیش شیرین را در شهر ارمن دیده و دل در گرو عشق او دارد. شیرین اکنون زن خسرو پرویز است و گرا می‌خواهد بار دیگر او را ببیند. پس از کسب اجازه از خسرو و به بهانه تفریح و گشت و گذار، با ده‌هزار سوار به کرمانشاه می‌آید و خیمه و بارگاه خود را در حوالی بیستون بر پا می‌کند. دیری از اقامتش نمی‌گذرد که از عشق فرهاد به شیرین خبردار می‌شود. می‌داند که شیرین برای دیدن فرهاد به بیستون خواهد آمد، از این رو در راه بیستون فراولی می‌گمارد. شیرین برای دیدن فرهاد راهی بیستون می‌شود و از بخت بد شب‌دیز، اسب شیرین، با افتادن تکه‌سنگی از کوه آسیب می‌بیند. فرهاد شب‌دیز را در حالی که شیرین نیز سوار بر آن است بر دوش می‌گیرد و راهی شهر می‌شود. گرا جلوی راه فرهاد را می‌گیرد و می‌خواهد شیرین را به زور از او بریاید. شیرین با شیرین‌زبانی گرا را رام و آرام می‌کند و به او می‌گوید:

هفت سال است برای زحمت کشیدن آمده‌ای
ای شاه افغانستان چرا اوقات تلخی می‌کنی؟
خاطر جمع باش من برای دیدار تو آمده‌ام...

(فتاحی قاضی، ۱۳۸۴: ۱۱۶)

شیرین به ظاهر می‌خواهد با گرا به عیش و نوش بپردازد، از این روی از وی می‌خواهد تا سواران خود را دور کند. با این ترفند، لشکر گرا پراکنده می‌شود و فرهاد فرصت را غنیمت می‌داند و بازوی گرا را می‌گیرد و بالای سر خود او را تاب می‌دهد و محکم به صخره‌ای می‌کوبد:

طاق گرا

جای نامی در خسرو و شیرین نظامی

علی کریمزاده

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور
Phd.karimzadeh@yahoo.com

نظامی گنجوی در منظومه خسرو و شیرین آنگاه که خسرو شیرین را به اعزاز و اکرام از قصر به مداین می‌آورد، در ابیاتی چند به توصیف این صحنه و آذین بستن شهر می‌پردازد. یکی از آن ابیات این است:

ز حد بیستون تا طاق گرا
جنیبت‌ها روان با طوق و هرا

(نظامی، ۱۳۹۵: ۳۸۵)

وحید دستگردی در توضیح «طاق گرا» نوشته است:

طاق گرا: نام مکانی است در حوالی بیستون و گرا به معنای دلاک و بنده هر دو می‌آید و شاید دلاکی در آنجا طاقی ساخته و آن محل بدین نام مشهور شده. (همانجا)

ثروتیان، دیگر مصحح خسرو و شیرین، به نقل از فرهنگ فارسی معین می‌نویسد:

طاق گرا، گردنه‌ای است در جاده‌گرد که به سرپل حدود حلوان قدیم. (ثروتیان، ۱۳۸۶: ۷۹۹)

در نسخه‌یی که عبدالمحمد آیتی برای شرح ابیات خسرو و شیرین از آن بهره گرفته، به جای «طاق گرا» «طاق کسری» ضبط شده بوده است (آیتی، ۱۳۵۳: ۳۰۳). به نظر می‌رسد این ضبط نمی‌تواند اصیل باشد، چه منظور نظامی در بیت مذکور، بیان دو مکان قریب به یکدیگر است که در فاصله میان آنها اسبانی باطوق و هرا جهت استقبال از شیرین در حال حرکت و جنب و جوشند.

چنان او را با غضب به سنگ زد
 هر مرغی تکه‌ای از او را با خودش به کوهی برد
 اگر باور کنی بی لاف و گزاف
 گوشت گرا را به کوه قاف بردند

(همان: ۱۱۷)

ب) روایت دوم: فرهادنامه

فرهادنامه اثر عارف اردبیلی (قرن هشتم)، یکی از منظومه‌های غنایی ناشناخته است. این منظومه که به پیروی از خسرو و شیرین نظامی سروده شده روایتی است دیگرگون از داستان فرهاد و شیرین. در این داستان، شیرین که عاشق و شیفته فرهاد است، روزی برای دیدن او رهسپار بیستون می‌شود و اسب خود را در بیشه‌ای در آن نزدیکی رها می‌کند. در آن حوالی شخصی به نام گری (= گرا)، از بندگان خاص خسرو، راهداری می‌کند:

گری نامی نگه میداشت آن راه
 بدو بخشیده بود آن راهرا شاه...
 همیکردی در آن ره باجداری
 کدامین باج؟ کردی تاجداری
 همیشه حاکم آن راه بودی
 ز بیراهی و راه آگاه بودی
 در آن نخچیر گه او نیز میتاخت
 خدنگی هر سوی او نیز انداخت

(عارف، ۲۵۳۵: ۱۹۲-۱۹۳)

ناگاه اسب شیرین را می‌یابد. به گمان اینکه اسب سوار خود را در جایی افکنده است اطراف بیشه را می‌گردد تا اینکه بالای کوه می‌آید و آن عاشق و معشوق را می‌بیند که:

فتاده آهوئی در زیر شیری
 پریرخ آهوئی، شیردلیری

(همان: ۱۹۳)

شیرین که متوجه حضور گری شده او را پیش خود می‌خواند و با گفتار نرم و با وعده سیم و زر وی را فریب می‌دهد:

گری را گفت ای مرد وفادار
 دل فرهاد را نیکو نگهدار
 که با فرهاد اگر چه خواجه تاشید
 ولسی خواهم برادر خوانده باشید

(همان: ۱۹۴)

فرهاد نیز قول می‌دهد که:

تقبل کرد از رهدار فرهاد
 که بهر او نهد یک طاق بنیاد
 به ره بر بهر او طاقی بسازد
 به سه روزش بگردون سر فرزند
 بشرط آنک پنهان دارد احوال
 نگوید هیچکس را صورت حال

(همانجا)

فرهاد بنا به وعده طاق را بنا می‌نهد. گری بالای طاق می‌رود. فرهاد که از مکر او ایمن نیست فرصت را مناسب می‌بیند و:

قضارا برکنار طاق استاد
 بقصدش دست فرصت یافت فرهاد
 بزد بر پشت او دستی ز ناگاه
 گری را دست کوتاه کرد از راه
 چو خورد آن ضرب دست مرد بیباک
 ز بالا سرنگون افتاد بر خاک

(همان: ۱۹۵)

در دو روایت یادشده «گرا» یکی از اشخاص فرعی داستان است و منظور از «طاق گرا»، که به درستی آن را نام مکانی در حوالی بیستون دانسته‌اند، مطابق فرهادنامه عارف، همان طاقی است که فرهاد آن را در نزدیکی بیستون برای گری بنا نهاده است.

منابع

- عارف اردبیلی (۲۵۳۵). فرهادنامه. تصحیح عبدالرضا آذر. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- فتاحی قاضی، قادر (گردآورنده) (۱۳۸۴). منظومه کردی شیرین و فرهاد. تبریز: دانشگاه تبریز.
- نظامی گنجوی، الیاس بن یوسف (۱۳۴۳). خسرو و شیرین. تصحیح پژمان بختیاری. تهران: ابن سینا.
- _____ (۱۳۵۳). خسرو و شیرین. به کوشش عبدالمحمد آیتی. تهران: فرانکلین.
- _____ (۱۳۸۶). خسرو و شیرین. تصحیح بهروز ثروتیان. تهران: امیرکبیر.
- _____ (۱۳۹۵). خسرو و شیرین. تصحیح حسن وحید دستگردی. به کوشش سعید حمیدیان. تهران: قطره.